

8. Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник у схемах. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 344 с.

9. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 496 с.

10. Парасюк Н.М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст. ст. 357, 358 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Львів, 2011. 19 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

12. Стеблицька О.С. Кримінальне право (особлива частина) : навчально-методичний посібник. Київ : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 358 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.В. Лошицького. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.

14. Биков К.Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2018. 242 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18>

МАЛЮК В.В.

**ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ-НОСІЇВ ОПЕРАТИВНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ,
ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
У СКЛАДІ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ**

**CHARACTERISTICS OF PERSONS – CARRIERS OF OPERATIONALLY
IMPORTANT BEHAVIOR, WHO COMMIT CRIMINAL OFFENCES
AS THE MEMBERS OF CRIMINAL COMMUNITIES**

Актуальність статті полягає в тому, що оперативні працівники повинні знати кримінально-правові ознаки таких осіб, які дозволяють позиціонувати їх як суб'єктів учинення конкретного кримінального правопорушення. Якщо вияви злочинної діяльності конкретної особи фіксуються на рівні оперативної інформації, то кримінально-правові норми, за якими можна було б кваліфікувати дії осіб, які створювали та здійснювали керівництво злочинними спільнотами, позиціонували себе у соціумі як суб'єкти злочинного впливу тощо, за весь час існування злочинних спільнот були відсутні. Відсутність відповідних норм створила проблеми правозастосовної практики, оскільки не було елементів складів певних кримінальних правопорушень, то, відповідно, був відсутній предмет доказування. Метою статті є виокремлення та надання характеристики осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, які становлять інтерес із точки зору протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються злочинними спільнотами. У статті надано стислу класифікацію суб'єктів кримінальних правопорушень, учинюваних злочинними спільнотами, що дозволило виокремити осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, підставою класифікації яких визначено напрацювання практики щодо їх ранжування у системі злочинної ієрархії. Під час оцінки осіб-носіїв оперативно значущої поведінки змодельовано систему їх співвідношень у закритій соціальній групі, якою є злочинна спільнота («вор у законі») належить до суб'єктів підвищеного злочинного впливу,

© МАЛЮК В.В. – здобувач (Харківський національний університет внутрішніх справ)

«положенець» на період виконання доручення «вора в законі» перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; «наглядач», «прагнучий» та кримінальні авторитети як керівники організованої групи чи злочинної організації (незалежно від їх ролі) належать до осіб, які чинять злочинний вплив). Зазначено, що такий підхід сприятиме виявленню фактів учинення певною особою злочинних дій, оскільки обізнаність оперативних працівників щодо кримінально-правових ознак таких осіб дозволить їх позиціонувати як суб'єктів учинення конкретного кримінального правопорушення.

Ключові слова: злочинні спільноти, кримінальне правопорушення, суб'єкти злочинного впливу, особи, оперативно значима поведінка.

The relevance of the article is that operatives must have knowledge of the criminal characteristics of such persons, which allow them to be positioned as subjects of a specific criminal offense. If the manifestations of criminal activity of a particular person are recorded at the level of operational information, then the criminal law, which could qualify the actions of persons who created and managed criminal communities, positioned themselves in society as subjects of criminal influence, etc. – for life criminal communities were absent. The lack of relevant norms created problems of law enforcement practice, as there were no elements of certain criminal offenses, then, accordingly, there was no subject of proof. The purpose of the article is to identify and provide a description of persons – bearers of operationally significant behavior that are of interest in terms of combating criminal offenses committed by criminal communities. The article deals with a brief classification of the subjects of criminal offenses committed by criminal communities, which allowed to identify individuals – hosts of operative significant behavior, the classification of which is determined by the practice of ranking them in the criminal hierarchy. During the assessment of persons – hosts of operative significant behavior, the system of their relations in a closed social group is modelled, which is a criminal community (“thief in law” is a subject of increased criminal influence, “person appointed by thief in law” for the period of execution of the order “thief in law” is in the status of a subject of increased criminal influence. It is noted that such approach will help to identify the facts of a person’s commission of criminal acts, as the awareness of operational staff about the criminal characteristics of such persons will allow them to position themselves as subjects of a specific criminal offense.

Key words: criminal communities, criminal offense, subjects of criminal influence, persons, operative significant behavior.

Вступ. Завданням оперативних працівників є виявлення фактів учинення певною особою злочинних дій (тобто конкретних дій, за які передбачені певні санкції), у процесі вирішення яких ними здобувається первинна оперативна інформація, що в подальшому підлягає перевірці з метою визначення в діях певної особи ознак конкретного кримінального правопорушення. Отож, оперативні працівники повинні знати кримінально-правові ознаки таких осіб, які дозволяють їх позиціонувати як суб'єктів учинення конкретного кримінального правопорушення. Якщо вияви злочинної діяльності конкретної особи фіксуються на рівні оперативної інформації, то кримінально-правові норми, за якими можна було кваліфікувати дії осіб, які створювали та здійснювали керівництво злочинними спільнотами, позиціонували себе у соціумі як суб'єкти злочинного впливу тощо, за весь час існування злочинних спільнот були відсутні. Відсутність відповідних норм створила проблеми правозастосовної практики, оскільки були відсутні елементи складів певних кримінальних правопорушень, то, відповідно, був відсутній предмет доказування. Злочинні дії кримінальних авторитетів, «ворів у законі» та інших суб'єктів кримінального впливу кваліфікувалися за окремими статтями Кримінального кодексу України (далі – КК України) у тому разі, якщо вони вчиняли конкретне кримінальне правопорушення. У червні 2020 р. [1] криміналізовано статус осіб, які є суб'єктами злочинного впливу, мають статус суб'єктів підвищеного злочинного впливу, підтримують «інфраструктуру» злочинного світу загалом, а також створюють злочинні спільноти і керують ними. Саме таких осіб ми розглядаємо як носіїв оперативно значущої поведінки (елемент оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, учинюваних злочинною спільнотою). Водночас наявна

низка проблемних питань, пов'язаних із тим, що Закон [1] уводить новий перелік для визначення суб'єктів кримінальних правопорушень, учинюваних злочинними спільнотами. Так, у ч. 3 ст. 27 КК України визначено, що організатором визнається особа, яка: утворила організовану групу чи злочинну організацію; керувала злочинною організацією; забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; організовувала вчинення злочину(ів) або керувала його(їх) підготовкою чи вчиненням. У ст.ст. 255–256 КК України виокремлено інших суб'єктів: особа, які чинить злочинний вплив; особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу («вор у законі»); організатор, керівник та учасник злочинного зібрання (сходки); організатор злочинної спільноти; керівник злочинної спільноти; особа, яка сприяє злочинній організації та організованій групі або проведенню сходки [2]. Офіційне роз'яснення щодо того, які ознаки повинні мати зазначені особи, та підстави для віднесення осіб до цих категорій відсутні, що вимагає розроблення їх класифікації з урахуванням відсутності співвідношення з наявним поняттям і визначенням їх місця в системі протиправної діяльності злочинних спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низку наукових розробок присвячено вивченню різних категорій організаторів злочину, лідерів організованих злочинних організацій (далі – ОЗУ), кримінальних авторитетів, їх видів, психологічних якостей, особливостей злочинної поведінки тощо.

О.І. Гуров, характеризуючи особу лідера злочинного угруповання, зазначив, що він частіше несудимий, розумний, має організаторські здібності, а за консультантів має досвідчених професійних злочинців серед так званих «авторитетів», зокрема «злодіїв у законі» [3, с. 34].

А.І. Долгова назвала помилковим твердження про те, що лідером угруповання може бути особа, яка обіймає якнайвищу посаду в офіційній ієрархії, вказавши на прагнення справжніх лідерів масштабної злочинної діяльності залишатися в тіні, посідати незначне офіційне становище [4, с. 26–27].

Таким чином, частково характеристики осіб-носіїв злочинної поведінки організованих злочинних формувань уже досліджені та класифіковані, але без урахування можливості їх кримінально-правової кваліфікації. Вагомий внесок у вивчення досліджуваної проблеми зробили такі вчені, як Л.І. Аркуша, В.В. Босенко, Л.Ф. Гула, О.І. Гуров, А.І. Долгова, Л.М. Демидова, Б.В. Лизогуб та ін.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення та охарактеризування осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, які становлять інтерес із точки зору протидії кримінальним правопорушенням, учинюваним злочинними спільнотами.

Результати дослідження. Метою надання оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, учинюваних злочинним спільнотами, є системність і комплексність використання оперативно-розшукових можливостей, оскільки будь-яка діяльність передбачає знання об'єктів впливу. З урахуванням зазначеного переважальним елементом оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, учинюваних злочинним спільнотами, ми визначаємо осіб-носіїв оперативно-значущої поведінки. Для оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, учинюваних злочинними спільнотами, цей елемент є значущим, оскільки тісно пов'язаний саме з оперативно значущою поведінкою та особливостями суб'єктів цих правопорушень, визначених у КК України. Одразу зазначимо, що «жорстка» злочинна ієрархія з конкретизацією функцій кожної «ролі» наявна в місцях позбавлення волі, тобто у закритих соціальних колективах. На «волі» ситуація дещо інша, адже злочинні спільноти не мають можливості «абстрагуватися» від впливу зовнішнього середовища, тому вимушені адаптувати «злочинський закон» під зовнішнім впливом.

О.І. Гуров зараховує до організованої форми об'єднання, яке становить касту професійних злочинців-лідерів, має всі ознаки злочинної організації, відрізняючись від неї відсутністю території та місця свого перебування, розмитістю структури через ґрунтовність об'єднання на кримінальних традиціях і неформальних «законях», майже рівним становищем складу цієї кооперативної та різними течіями «законників», які об'єднані спільною кримінальною ідеєю і є найбільш стійкою та гнучкою ієрархією організованих спільнот, перебуває на її найвищій сходинці, набуває вияву елементів міжнародної злочинності. Керівництво цією кооперативною здійснюється за допомогою злочинських сходок, а вплив на кримінальне середовище – за допомогою спеціальних осіб і злочинських звернень [5, с. 200–201].

Розподіл країни на сфери впливу та керівництво з «єдиного центру» дає можливість злочинним спільнотам із найбільшою ефективністю здійснювати протиправну діяльність. Розвива-

ючи думку далі, зазначимо, що умовно у злочинському середовищі наявний важливий критерій, який дозволяє поділити його на дві частини (схожі за кримінально-правовими ознаками, але які суттєво відрізняються з точки зору оперативно-розшукової діяльності). Є злочинні спільноти, лідери яких створюють політичні партії, обіймають ключові посади у державних органах. Дослідники зазначають, що це мало місце у містах Луганськ, Одеса, Ужгород, де міський голова «за сумісництвом» керував злочинною спільнотою, в урядових органах, коли П. Лазаренко впродовж років керував транснаціональною злочинною спільнотою, що спеціалізувалася на енергоресурсах [6, с. 137]. Такі злочинні спільноти ми не розглядаємо, оскільки вони, інфільтрувавшись у владні структури, змінили тактику своїх дій, тому їхні дії кваліфікуються за іншими статтями КК України (як корупційні злочини та злочини у сфері службової діяльності), хоча за своєю суттю є злочинними спільнотами. Цікаво, що «класичні» злочинні спільноти теж абстрагуються від них, використовуючи поділ на «погони» («державні» злодії) та «вулицю» (система «ворів у законі»).

«Ворів у законі» доцільно розглядати як вид соціально організованих злочинних формувань, тобто в класифікації за кримінально-правовими ознаками цей вияв організованої злочинності належить до злочинних спільнот, а за критерієм рівня діяльності – до транснаціональних організованих злочинних угруповань. Злочинські сходки (та інші зібрання «ворів у законі») є специфічним колегіальним органом управління злочинною спільнотою (організованою групою або злочинною організацією) «ворів у законі», а злочинний вплив є інструментом керівництва злочинною спільнотою.

Таким чином, розглядаючи осіб як носіїв оперативно значущої поведінки, необхідно розмежувати їхні ролі у системі злочинної спільноти, адже визначальним стимулом для виокремлення злочинної спільноти як самостійної кримінально-правової категорії стала нагальна потреба у притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які здійснюють загальне керівництво злочинною діяльністю, не пов'язане з підготовкою та вчиненням кримінальних правопорушень. Спершу здається, що злочинна спільнота – аморфна організація, об'єднана лише межами «злочинського закону», вона не має постійного місця дислокації, всі, хто входять до неї, є рівними. Однак можна стверджувати, що зв'язок одне з одним настільки міцний, що «вори в законі» становлять єдине ціле. «Вор у законі» – це формальна назва кримінального авторитета, який визнаний таким («коронований») не менш ніж трьома «ворами в законі» на «сходці», про що попереджені інші злодії, які живуть за «злочинським законом». У середньому в злочинному світі «коронуються» не менше 8–11 кримінальних авторитетів на рік [7, с. 177]. Науковці стверджують, що в Україні тільки з 2000 р. стосовно 800 лідерів було порушено кримінальні справи [8, с. 149], але, на нашу думку, наявна підміна понять, оскільки «лідер» – це не завжди «вор у законі». «Примарна» ж форма існування (обрана злочинцями як вигідна для них, зважаючи на міркування безпеки та складності викриття правоохоронними органами) може бути найбільш ефективною. Також варто зазначити, що на кримінальних традиціях і неформальних «законах» ґрунтується діяльність не лише злочинних спільнот «ворів у законі», а й багатьох інших ОЗУ. «Вор у законі» не є керівником організованого злочинного формування (організованої групи чи злочинної організації), а він перебуває «над ними», а також може створити злочинну спільноту та керувати нею.

Окремий статус у злочинній спільноті має «положенець», який є формальним посередником між «вором у законі» та іншими особами, які перебувають у сфері злочинного впливу. Деякі джерела ототожнюють ці дві ролі, але це не так, оскільки «положенець» ніколи не буде «коронований», навіть якщо він є кримінальним авторитетом, оскільки в його «біографії» є певні вади, що не дозволяють отримати статус суб'єкта підвищеного злочинного впливу (як-от служба в армії в минулому).

Наступною роллю, що становить оперативний інтерес, є «наглядач», особа, яка спостерігає за певним об'єктом (або камерою в СІЗО чи кримінально-виконавчих установах, або злочинним промислом (як-от викраденнями автомобілів), або й за цілим містом). На роль «наглядача» призначає «вор у законі», оголошуючи своє рішення через рішення «сходки». Основна функція «наглядача» – нагляд за додержанням «злочинського закону» та збір коштів в «общак». Не можна заздалегідь визначити, які саме злочинні спільноти контролюють об'єкт або злочинний промисел, адже це рішення може бути прийняте «за замовчуванням» самостійно «вором у законі», а може визначатися на сходці (ситуацію ускладнює те, що злочинні спільноти користуються «послугами» одна одної (через «грузинів» «слов'яни» мають вихід на злочинні спільноти Туреччини, Європи, США абощо)).

Також необхідно вказати на особу-носія оперативно значущої поведінки – «прагнучого», що може бути лідером злочинного середовища, кримінальним авторитетом, але поки що не по-

сidaє місце у вищій злочинній ієрархії, однак вчиняє певні дії, щоб досягти цього (і з кожного вчиненого його злочинною групою кримінального правопорушення «заносить частку в обшак», тобто поповнює злодійську касу).

До осіб-носіїв оперативно значущої поведінки ми зараховуємо також керівників злочинної організації (оскільки до структури злочинної спільноти (відповідно до ч. 4 ст. 255 КК України) формально входять як мінімум дві злочинні організації, які можуть виникати як у місцях позбавлення волі, так і поза ними), але не є обов'язковою самостійна діяльність лідера в останньому випадку, оскільки і в умовах «волі» він може підпорядковуватися «вору в законі», хоча може діяти і самостійно. Тому керівники злочинної організації (залежно від свого кримінального статусу) можуть мати «голос на сходці».

З усіх перерахованих осіб «вор у законі» належить до тих, які мають статус суб'єктів підвищеного злочинного впливу, «положенець» на період виконання доручення «вора в законі» також перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; «наглядач», «прагнучий» та кримінальні авторитети як керівники організованої групи чи злочинної організації (незалежно від їх ролі) належать до осіб, які чинять злочинний вплив.

Оцінюючи осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, ми моделюємо систему їх співвідношень у закритій соціальній групі, якою є злочинна спільнота. Однак необхідно зазначити, що за всієї закритості структури керівництво злочинних спільнот потребує інформаційного та організаційного зв'язку ще з двома утвореннями.

Перші з них – зовнішні щодо злочинної спільноти системи (органи влади, фінансові структури, ЗМІ, інші злочинні спільноти), що уналежне до переліку осіб, які є носіями оперативно значущої поведінки, а також осіб, які звертаються щодо застосування злочинного впливу, які організують або беруть участь у проведенні злочинного зібрання, які сприяють або проведенню сходки та/або діяльності злочинних спільнот (як-от службових осіб).

Іншими з них є структури, які підпорядковуються злочинній спільноті. Окрім кримінальних авторитетів як лідерів злочинної організації, що належать до сфери впливу злочинної спільноти, необхідна система посередників (зв'язкових, контролерів), які забезпечують зв'язок між керівниками злочинної спільноти. Оскільки злочинна спільнота підпорядковується рішенням злочинних зібрань (сходок), то до носіїв оперативно значущої поведінки також необхідно зарахувати осіб, які організують, сприяють у проведенні або беруть участь у сходці.

Висновки. Таким чином, проаналізовані нами суб'єкти кримінальних правопорушень, учинюваних злочинними спільнотами, дозволяють виокремити осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, підставою класифікації яких є напрацювання практики щодо їх ранжування в системі злочинної ієрархії. Під час оцінки осіб-носіїв оперативно значущої поведінки змодельовано систему їх співвідношень у закритій соціальній групі, якою є злочинна спільнота («вор у законі» належить до суб'єктів підвищеного злочинного впливу, «положенець» на період виконання доручення «вора в законі» перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу; «наглядач», «прагнучий» та кримінальні авторитети як керівники організованої групи чи злочинної організації (незалежно від ролі) належать до осіб, які чинять злочинний вплив).

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 черв. 2020 р. № 671-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 42. Ст. 343.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Гуров А.И. Организованная преступность – не миф, а реальность (социологические, правовые и криминологические аспекты борьбы с организованной преступностью): пособие. Москва : Знание, 1992. 79 с.
4. Что такое организованная преступность? Круглый стол журнала «Социалистическая законность» Соц. законность. 1988. № 9. С. 25–27.
5. Гуров А.И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность. Москва, 1990. 269 с.
6. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2002. 412 с.

7. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. Москва : ИНФРА-М, 1996. 400 с.

8. Мінка П.Я., Чаплинський К.О. Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями : навч. посіб. Дніпропетровськ : Дніпропетровський гуманітарний інститут, 2007. 221 с.

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.19>

МОЗОЛЬ С.А.

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

MAIN REASONS FOR THE SPREAD OF HUMAN TRAFFICKING IN UKRAINE

Метою статті є дослідження найпоширеніших детермінант торгівлі людьми та виявлення ефективних заходів запобігання злочинам зазначеної категорії з метою імплементації їх у правову дійсність України. Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. У процесі дослідження здійснено узагальнення, обробку та аналіз отриманих результатів. Спеціальним методом дослідження, використаним у статті, є системний аналіз. Наукова новизна публікації полягає в тому, що проаналізовано зовнішні причини торгівлі людьми, до яких належать: неіснуючу систему протидії торгівлі людьми у світі; попит на торгівлю людьми; наявність можливостей для торговців людьми; пропозицію; наявність потенційних жертв. Розкрито зміст внутрішніх передумов торгівлі людьми, до яких можна зарахувати: економічні, соціальні, психологічні, інформаційні, правові. На підставі виокремлення та аналізу причин та умов вчинення такого кримінального правопорушення, як торгівля людьми, запропоновано заходи запобігання злочинам зазначеної категорії. Зроблено висновок, що сьогодні особливою актуальністю вирізняються проблеми запобігання торгівлі людьми, соціального та правового захисту українських громадян, які працюють за кордоном. Україна вважається однією з найбільших країн-донорів трудових ресурсів. Проблема полягає в тому, що в нашій державі не ведеться статистика щодо реальної кількості українських громадян, які перебувають за кордоном. Незважаючи на докладання певних зусиль із боку органів державної влади України в напрямі запобігання торгівлі людьми, як-от криміналізація цього кримінального правопорушення в національному законодавстві – прийняття та виконання Програми запобігання торгівлі жінками та дітьми, ратифікація міжнародних договорів, укладання двосторонніх та багатосторонніх угод, активізація міжнародного співробітництва України, організація та проведення інформаційних кампаній, відкриття реабілітаційних центрів для тих, хто потерпів від торгівлі людьми, налагодження активної співпраці з міжнародними та неурядовими організаціями, проблема торгівлі людьми залишається актуальною. До того ж це негативне явище має стійкі тенденції до поширення.

Ключові слова: торгівля людьми, запобігання торгівлі людьми, внутрішні детермінанти, зовнішні детермінанти, транснаціональна організована злочинність.